

تأثیر فرهنگ ایران بر ژاپن باستان*

_____ نویسنده: تاکایاسو هی گوچی**

مترجم: حسین جواهریان***

چکیده

ایران، کشوری پهناور در غرب آسیا است که علی‌رغم دوری مسافت، طی قرون متمادی با ژاپن ارتباط داشته است. گواه بر این گفته‌ها، کهن‌ترین کتاب تاریخی ژاپن است که از حضور ایرانی‌ها در آن کشور سخن می‌گوید. علاوه بر آن، مدارک و شواهدی موجود است که از حضور ایرانی‌ها در ژاپن و تأثیر فرهنگ ایران بر آن سرزمین حکایت می‌کند. پژوهش حاضر، تلاش دارد با تکیه بر آثار به جای مانده اعم از مکتوب و غیرمکتوب به بررسی این مقوله بپردازد.

واژگان کلیدی: ایران باستان، ژاپن باستان، فرهنگ.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۲/۱.

** تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۵/۳۰.

*** استاد بازنشسته دانشگاه و رئیس موزه سن آکو هاکو کوکان

**** کارشناس اداره سوم آسیای شرقی و اقیانوسیه وزارت امور خارجه
E-mail: Javaherian128@yahoo.com

مقدمه

ژاپن، کشوری جزیره‌ای در منتهی‌الیه شرقی قاره آسیاست. با وجود جزیره بودن، از دیر باز با کشورهای مختلف آسیا ارتباط برقرار کرده و تأثیراتی از آنها گرفته است. ایران کشوری پهناور در منطقه غرب آسیاست که فاصله زیادی با ژاپن دارد و از دوران باستان با ممالک دیگر ارتباط داشته است و ژاپن نیز از آن تأثیراتی پذیرفته است. مسئله‌ای که به طور خاص مورد علاقه ژاپنی‌هاست، وجود مدارک و شواهدی دال بر حضور ایرانی‌ها در ژاپن و تأثیر فرهنگ ایران بر ژاپن است.

یک) حضور ایرانیان در ژاپن به نقل از کتاب «نیهون شوکی»

براساس توضیحات ایتو گیکیو ایران‌شناس ژاپنی، در قدیمی‌ترین کتاب تاریخی ژاپن با عنوان: «نیهون شوکی» اطلاعاتی وجود دارد که ظاهراً نشان از حضور ایرانی‌ها در ژاپن باستان دارد. ادعا می‌شود که اسامی شخصیت‌های نوشته شده با نگاره‌های کانجی می‌توانند کلمات فارسی میانه باشند.

شی با داتو که در سیزدهمین سال حکمرانی امپراتور بی‌دانسو (۵۸۴ میلادی) به ژاپن آمد، در حقیقت Dil Tab از خانواده Sya Span به همراهی دخترش شی‌ما بود. فرزندش تاسونا که در سال دوم امپراتوری یومی (۵۶۷ میلادی) ذکر آن رفته است، Tars nay بود و نوه‌اش توری که در سال دوازدهم امپراتوری سوی‌کو (۶۰۶ میلادی) ظاهر می‌شود از اهالی غیرزردشتی منطقه توران است. می‌چی کونوتاکومی rah-askar (شی‌با شی‌مارو) که در سال بیستم امپراتوری سوی‌کو (۶۱۲ میلادی) از آن یاد می‌شود، مجسمه‌ای از شومی‌سن^۱ و پل کوره‌هاشی را در نان‌تی در کیوتو ساخت.

^۱ در سانسکریت Sumeru کوهی که در اعتقاد بوداییان مرکز و محور جهان‌های مادی، معنوی و ماوراءالطبیعه است.

تأثیر فرهنگ ایران بر ژاپن باستان ۲۰۳

همچنین در نخستین سال حکومت امپراطور سوشون (۵۸۸ میلادی) که از حکومت کودارا^۱ تعدادی راهب به همراه خاکستر بودا به ژاپن تقدیم شد، تارامیتا -Dara Mitrdad، بون کو Binkar، کوشی Kos، هاکومای جون Paymizne، مانابومی Man-nahunban، یونوکوای مون ayin-xumb، ریوکوای مون rang-xumb، شاکوماتای می Saman-tom، بیاکوکا Paykar به ژاپن آمدند و سوغانواوماکو - از اشراف دوره آسوکا - آنان را به ساخت معبد هوریوجی در کیوتو گمارد.

در سال پنجم امپراتوری کوتوکو (۶۵۴ میلادی) در ماه آوریل، دو مرد و دو زن از سرزمین توکاوآرا به همراه زنی از سرزمین شای بر اثر جریان باد به سواحل ژاپن رسیدند.

در سال سوم امپراطوری سای می (۶۵۷ میلادی) دو مرد و چهار زن از سرزمین توگارا به سواحل تسوکوشی در کیوشو رسیدند. در آن هنگام، در قسمت غربی معبد آسوکا، مجسمه‌ای از شومی سن ساختند و مراسم مذهبی اوراین کای را برگزار می کردند و شامگاهان از مردم جزایر توگارا - در استان کاگوشیمای کنونی - پذیرایی می کردند.

در ماه مارس سال پنجم همان دوره در بالای رود جاری در سمت شرقی تپه آماگاشی نیز مجسمه‌ای از شومی سن را ساختند و پذیرای آینه‌های منطقه موتسو شدند. در ماه می سال ششم همین دوره، در اطراف برکه ایشی کامی نیز مجسمه‌ای از شومی سن ساختند که ارتفاع آنها به اندازه سنگ قبرهای مزین به مجسمه بودا است. این مجسمه‌ها در حوالی رودخانه آسوکا کشف شده‌اند. با دقت در مجسمه‌های سنگی موزه آسوکا درمی‌یابیم که سه طبقه سنگ مخروطی شکل به روی هم سوار شده‌اند. گفته می‌شود که این سنگ‌ها در اصل پنج طبقه بوده‌اند و درون آن شیاری برای جریان آب وجود داشته است که آب اضافی از آن به بیرون سرریز می‌شده است. شومی سن، که

^۱ در جنوب غربی شبه جزیره کره

در اعتقاد هندیان، کوهی مقدس است و در مرکز جهان قد برافراشته است، همان کوه رود^۱ داییتی ایرانیان است. ارواح مردگان از پل چینود به سمت جهان دیگر می‌گذرند و ارواح نیک به بهشت و ارواح بد به دوزخ رهسپار می‌شوند.

مسئله دیگر، وجود مکانی به نام توکارا یا توگارا است. به طور سنتی، اعتقاد بر این است که این همان تخارا^۲ یا تخارستان در آسیای میانه است که اکنون بلخ نامیده می‌شود. نیز نام یکی از اهالی توکارا کن‌زوهاشی‌داچی^۳، ترجمه شده نام دارای^۴ از ساکنان کندوز در افغانستان است که گفته می‌شود از زردشتیان بوده است.

دین زردشت، مذهب باستانی مردم ایران و ترکستان بود که اساس آن بر ثنویت یعنی تقابل خیر و شر استوار است^۴ و خدای روشنایی، اهورا مزدا، همواره با خدای تاریکی، انگره مینو در ستیز است. به خاطر محترم شمردن آتش در این دین، گاه زردشتیان آتش‌پرست نیز نامیده می‌شوند. پیامبر این دین زردشت نام دارد که ۱۲۰۰-۱۰۰۰ سال پیش از میلاد می‌زیست. در این دین، روح بشر حیات جاودان دارد و پس از مرگ در مقابل پل چینود مورد قضاوت الهی قرار می‌گیرد و ارواحی که توشه‌های پربراری از کارهای نیک داشته باشند؛ از پل گذشته، به بهشت می‌روند. اما آنانی که بارشان از کارهای بد انبوه است، در میانه راه سقوط می‌کنند و به دوزخ درمی‌افتند. روح درگذشتگان به آسمان‌ها می‌رود، اما اجساد آنان خوراک پرندگان می‌شود. برای این

^۱ جاهایی که در اوستا از رود دایتیا نام برده شده است از این قرار است: وندیداد، فرگرد ۱، فقرة ۳. فرگرد ۳، فقرات ۲۰ و ۲۱. فرگرد ۱۹، فقرة ۲. هرمزد یشت، فقرة ۲۱. آبان یشت، فقرات ۱۷ و ۱۰۴ و ۱۱۲. گوش‌یشت... دایتیا از ریشه کلمه دات (- داد - قانون) به معنی موافق قاعده و مطابق قانون است. دایتیتی مکررا در اوستا با مملکت ایرانویج ذکر شده و بسا هم بدون آن آمده است. گاهی با صفت ونگوهی که به معنی وه یا په و نیک است آمده است. در کتب پهلوی «په‌رود» نامیده شده و نزد چینیان نیز چنین خوانده می‌شده است.

^۲ Tokhara

^۳ Daray

^۴ هم اکنون نیز در شهر یزد ایران، تعداد زیادی از پیروان دین زردشت زندگی می‌کنند.

تأثیر فرهنگ ایران بر ژاپن باستان ۲۰۵

منظور، برج‌هایی موسوم به برج سکوت - دخمه یا برج خاموشان - دارند. برج‌های سکوت^۱ پارسیان هند در بمبئی نیز مشهور است.

موضوع دیگر، شهر شالی است. عموماً اعتقاد بر آن است که این شهر، شالی یا شوراواستان^۲ است. اما ایتو شناس ژاپنی معتقد است که مقصود از «دختر شالی»، «دختر شاه» ایران است. همچنین در فصل مربوط به سال پنجم امپراتوری سای‌می آورده شده است که: «کسی از توکارا به همراه همسرش بانوی شالی [به ژاپن] آمدند»، مقصود از «بانوی شالی»، همسر شاه یا ملکه است. همچنین اعتقاد دارد که در باب حوادث سال ششم حکومت امپراتور تن‌موی (سال ۶۷۶) که آورده شده است: «در روز نخست سال [یک] زن [از] شالی و [یک] زن [از] تارا که مادر و دختر بودند، هدایایی نایاب تقدیم کردند» منظور از زن تارا، «دختر دارای» است.

در سال هشتم امپراتوری تن‌پیو (۷۵۶ میلادی)، به مردی پارسی به نام ری‌میتسوی^۳ برمی‌خوریم. او احتمالاً پیرو دین مانئی است و در دوره می‌سوگان‌جین (۷۶۳ - ۶۸۸ میلادی) از شهر یانگ‌جو^۴ در استان جیانگ‌سو پس از بارها تلاش ناموفق توانست در سال ششم امپراتوری تن‌پیو (۷۵۴ میلادی) به ژاپن بیاید و صنعت‌گران بسیاری را که در شهر یانگ‌جو بودند را همراه خود بیاورد. یکی از آنان نیوهو (نیا پاو)^۵ بود. گفته می‌شود که در آن دوره در یانگ‌جو بازرگانان ایرانی و عرب بسیاری بودند. افرادی چنین که به آن کشور آمدند، تأثیر عظیمی بر فرهنگ دوره نارا در ژاپن به جای گذاشتند.

^۱ محلی که پرنده‌گان از اجساد مردگان تغذیه می‌کنند

^۲ در سانسکریت Sravasti یکی از شهرهای بزرگ هند در زمان بودا است.

^۳ Ramyar

^۴ به ژاپنی یوشو

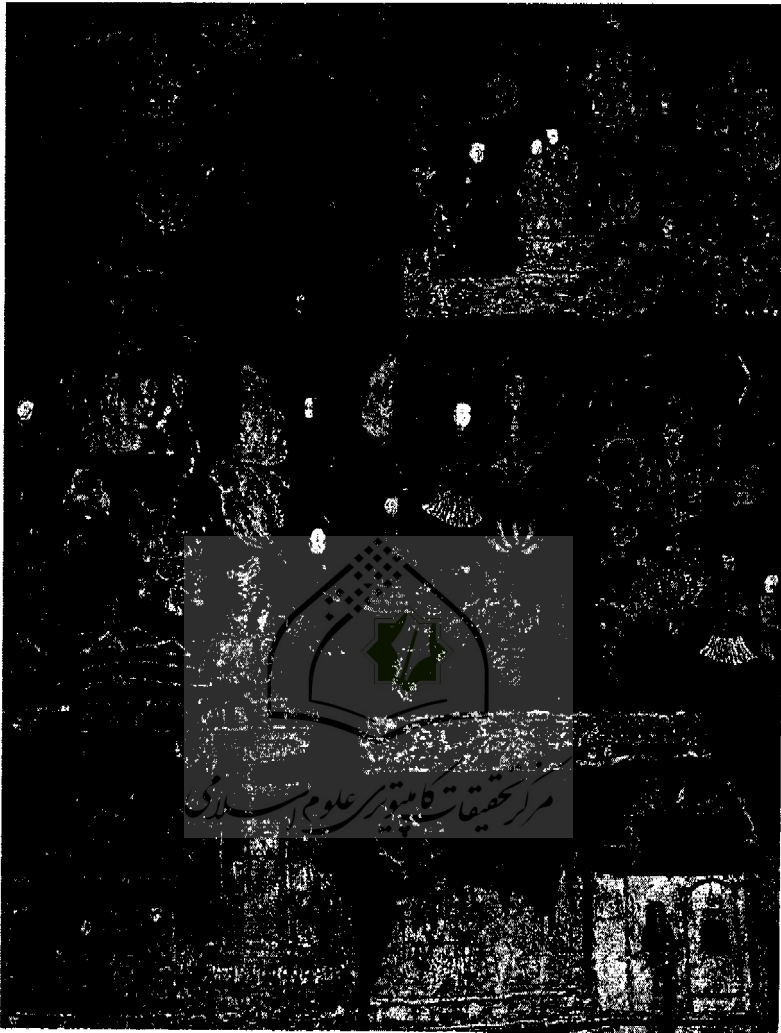
^۵ Niya-Pav

. دو) اشیای سنگی آسوکا

در دهکده آسوکا، مجسمه‌های سنگی شگفت‌انگیز بسیاریند: از مجسمه‌های سنگی شومی‌سن، که ذکر آن در بالا رفت تا تندیس‌های سنگی پیرمردان و پیرزنان، ساکابونه‌ایشی - کشتی سنگی - وسیله‌ای کشف شده در آسوکا که شاید ابزار ساخت مشروبات یا دارو باشد - میمون سنگی، لاک‌پشت سنگی و شوسوی ساکابونه‌ایشی - کشتی سنگی دیگری که به اولی شباهت دارد - وجود دارند. گفته می‌شود کشتی سنگی وسیله ساخت ساکه (نوشیدنی الکلی) یا روغن چراغ و یا شاید به قولی دیگر داروی سرّی هوم (نوشیدنی مخدّری که از شیر گیاهان می‌ساختند) باشد. هوم را پیروان دین زردشت مقدس می‌شمردند. هوم مراکز عصبی را تحریک می‌کرد، به بدن نشاط می‌داد، خستگی را می‌زدود، خاصیت انرژی‌بخشی داشت و نماد خرد و حیات جاودان بود.

برای ساخت نوشیدنی هوم، شیر بز را با آب مخلوط می‌کردند، شاخه‌های کوچک بریده شده گیاه هوم را در آن می‌ریختند، سیزده ماه و سیزده روز می‌خواباندند تا تخمیر شود. هوم داروی عمر جاودان، محرک عصبی و نشاط‌آور جسمانی بود.

اخیراً در پای کوهی نزدیک کشتی سنگی، حوضی سنگی به شکل لاک‌پشت کشف شده است. در اطراف آن پله‌های سنگی، پایه سنگی و راه‌آب طبیعی سنگی زردرنگ وجود دارد که نشان از ارتباط این محل با آب دارد. اشیائی به شکل لاک‌پشت در این محل بسیاریند و با میمون‌های کنده شده در سنگ شباهت دارند. آخرین مورد آن شکل لاک‌پشت در نقاشی موسوم به تن‌جو کوکومان داراشوچو واقع در معبد چوکوجی است.

گفته می‌شود که وقتی در سال سی‌ام دوره سوی‌کو، شو‌تو کوتای‌شی از دنیا رفت، همسرش دستور داد تا وضعیت احتضار و فوت او را به رسم پیکرنگاری‌های بودایی به تصویر کشند. اعتقاد بر این است که این نقاشی می‌تواند اثر هنرمندانی باشد که از ایران آمده بودند. کنده‌کاری‌ها شاید برای تزئین باغ‌ها هنگام پذیرایی از میهمان‌های خارجی به کار می‌رفته‌اند و نیز چند برکه تزئینی مربوط به کیوتوی دوره آسوکا کشف شده‌اند.

کشتی سنگی شوستوی هم یکی از آنهاست. این محل به شمال غربی قصر کیومی‌های از آثار به جا مانده دوره آسوکا نزدیک است و اگر از بالادست رود به پایین دست آن بنگریم، در ساحل سمت راست رودخانه آسوکا قرار دارد و محلی است که در سال پنجم دوره تای شو (۱۹۱۶ میلادی) آلات سنگی مخصوص هدایت آب در آن کشف شد. اخیراً در حفاری‌های پژوهشگاه باستان‌شناسی کاشی‌هارا، برکه‌های تزئینی دوره آسوکا کشف شده است که گمان می‌رود همان باقی‌مانده باغ شیراکی‌شی‌نومی باشد که در کتاب نیهون شوکی در بخش مربوط به ماه نوامبر سال چهاردهم حکومت امپراطور تن‌مو از آن یاد شده است. از این محل، کانال‌ها و حوضچه‌های سنگی نیز کشف شده است.

در حوض حیاط کاخ چهل ستون اصفهان، مربوط به عصر صفوی (قرن هفدهم)، فواره‌هایی به شکل پیکر زن وجود دارند.

همچنین آثار یک کانال حفر شده برای حمل و نقل آبی نیز کشف شده است که گفته می‌شود همان تابوره‌گوکورونومی‌زو است. این کانال از سمت شرقی معبد آسوکا در می‌گذرد و تا سمت شرقی کشتی سنگی امتداد می‌یابد. عرض آن ۱۰ متر و عمق آن ۱٫۳ متر است.

از تابوره‌گوکورونومی‌زو در بخش مربوط به سال دوم حکومت امپراطور سای‌می (۶۵۶ میلادی) یاد شده است و گفته می‌شود که از غرب کاگویاما در آسوکا این کانال را حفر کردند و با ۲۰۰ کشتی، سنگ‌هایی از ایشی‌گامی‌یاما برای ساخت نمای قصر آوردند. اعتقاد بر این است که کاره یا کاآسو همان قنات است. در ایران و افغانستان با حفر کانال‌هایی در زیر بیابان آب را بدون آن‌که بخار شود به نقاط دوردست انتقال می‌دادند.

سه) استخراج آب در معبد تودای جی

مراسم استخراج آب به عنوان آئینی برای استقبال از بهار در معبد تودای جی شناخته می‌شود. اما اعتقاد بر آن است که در این مراسم عناصر ایرانی بسیاری حضور دارند. در سال ۷۵۲ جی چوکاجو (شاگرد برجسته روبن، راهبسی مشهور) در مقابل جویچی من کای نون^۱ به تمامی معاصی خود اعتراف کرد و مراسم طلب مغفرت را به جای آورد.^۲ نام خدایان و اسامی قدسین در گذشته را به زبان آورد و خدایان را فراخواند. در مراسم استخراج آب که آئینی بسیار مهم و مقدس است و پیش از طلوع روز سیزدهم مارس برگزار می‌شود، از چاهی که در زیر عمارت معبد قرار دارد، آب مقدس را که متعلق به خدای اونیو است از واگاسا^۳ بیرون می‌آورند. گمان می‌رود که این چاه در حقیقت مدخل قناتی است. همچنین مراسم داتان که در آن شاخه‌های درخت کاج را می‌سوزانند و در راهروهای معبد می‌گردانند؛ با اعتقاد به خاصیت ضد عفونی کننده آتش در دین زردشتی ارتباط دارد. همچنین گفته می‌شود خدای اونیو با الهه آب و باروری ایران، آناهیتا ارتباط دارد. زادگاه جی چوکاجو نامعلوم است و او را سازنده زوتو^۴ در نارا می‌دانند. زوتو به برج‌های ستوپا در هند شباهت دارد و می‌تواند منشأ ایرانی داشته باشد.

چهار) گنجینه شوسواین

نمونه‌های جالب دیگر عبارت است از گنجینه معبد شوسواین که در آن، اشیای مورد علاقه امپراتور شومو، بی‌آنکه در زیر زمین مدفون شوند، از قرن هشتم تا روزگار ما به

^۱ در سانسکریت ekadaza mukha مجموعه یازده صورت مقدس بودایی

^۲ مراسمی بودایی که نام سانسکریت آن ksama است

^۳ در استان فوکوای کنونی

^۴ برج‌های خاکی

جای مانده اند. در آن میان، کاسه‌های سفید و نیلی که به طور مستقیم از امپراتوری ساسانی آورده شده‌اند و اشیائی که شکل و طرح آن‌ها از اشیای غربی تقلید شده است، نظیر ظروف لاک الکللی - شبیه گلابدان - جام‌های لاجوردی رنگ، بشقاب‌های دوازده چین، آینه منقش به طرح‌های اسلیمی انگوری، آینه منقش به شکل سر گراز در احاطه دوایر، مجسمه اسب بالدار و به خصوص در طرح سواران شکارچی گراز بر روی ظرفی نقره‌ای که در آن سوارکاران در تعقیب شکار دیده می‌شوند، شباهت فراوانی با طرح مشهور «شاپور دوم در حال شکار» دارد که به روی ظرفی نقره‌ای در دوره ساسانی نقش بسته است و به همین علت تصویر پارتی^۱ نامیده می‌شود و طرحی کاملاً ایرانی است.

از قدیم، باور داشتند که پرده نقاشی باتیک^۲ با طرح درخت و گوسفند به همراه پرده دیگری با تصویر درخت و فیل برگرفته از تصاویر حیوانات در زیر درخت به سبک دوره ساسانی ایران است و در بین درختان یا سنگ‌ها میمون یا بچه آهو یا گراز، مانند صور پنهان شده در نقاشی حضور دارند. گیکو ایتو ایرانشناس ژاپنی، با استفاده از متون پارسی توضیح می‌دهد که تمام نمادهایی که در جدال بین خیر و شر وجود دارند، در این نقاشی‌ها مستتر هستند.

به هر روی، نکته شگفت‌آور برای مؤلف این سطور آن بود که بدن این گوسفند با شکل‌های مثلث سیاه رنگ پوشیده شده است. تا این که در سفر اخیر به ایران، طی بازدیدی از موزه ملی تهران، در آثار به جای مانده از اوایل دوره اسلامی طرح‌های گیاهان و جانورانی را مشاهده نمودم که بدن آن‌ها با اشکال مثلثی پوشانده شده است و حجاب از مقابل دیدگانم برافتاد. این طرح‌ها در دو اثر اسلامی زیر بود:

۱. طرح گیاهان در گچبری بالای محراب، کشف شده از ری، قرن ششم دوره

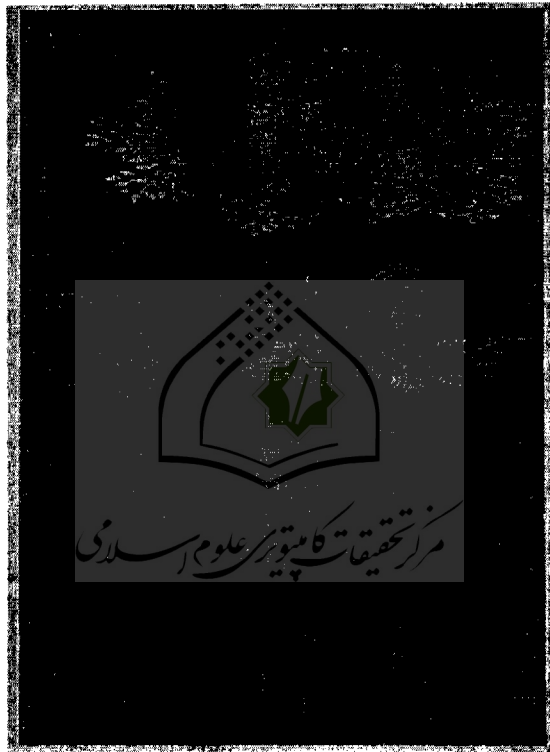
^۱ Parthian shot

^۲ نوعی چاپ رنگی با موم

سلجوقی، ارتفاع ۱۷۰ سانتی‌متر.

۲. پارچه حریر منقش به تصویر پرنده کاکل‌دار، کشف شده در ری، قرن چهارم،

تأثیر ایران دوره آل بویه؟ انکارناپذیر است.

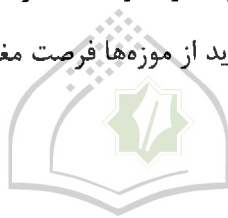

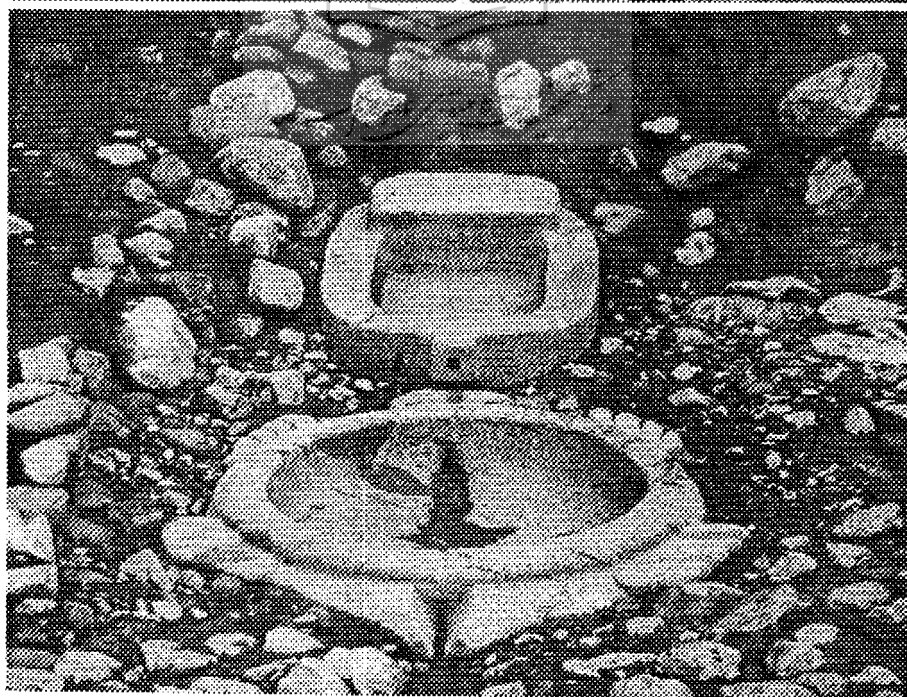
بدین ترتیب، تأثیر ایران در ژاپن باستان به انحاء مختلف دیده می‌شود. ایران به لحاظ فرهنگی، کشوری پیشرفته و تحسین‌برانگیز است. سفر به این کشور و بازدید از آثار باستانی، رویارو شدن با آن فرهنگ ممتاز، برای گردشگران ژاپنی هدیه‌ای بس ارزشمند است.

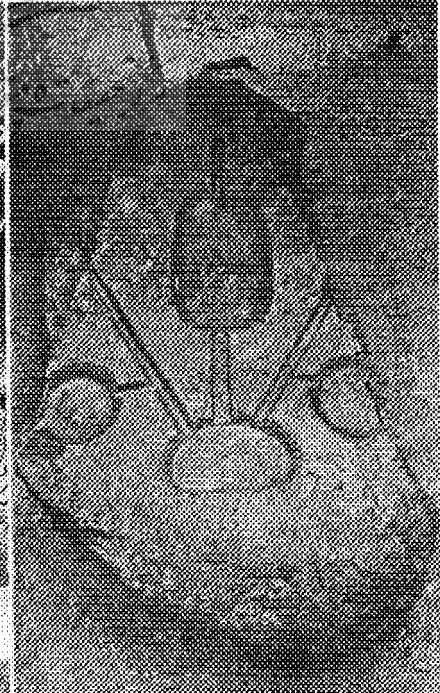
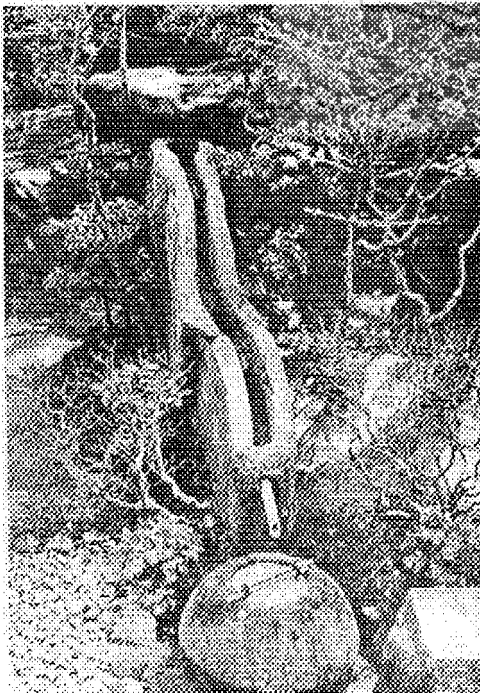
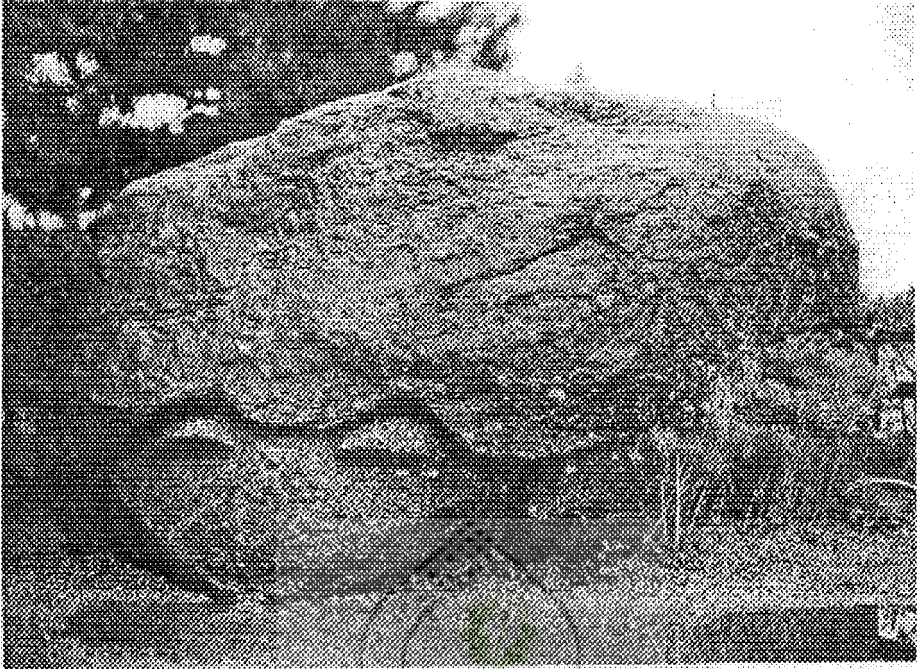
در سفر اخیر خود به ایران متوجه علاقه شدید ایرانی‌ها به مقوله گردشگری شدم. در سمیناری در تهران بیش از یکصد نفر از دست‌اندرکاران حوزه گردشگری حضور داشتند

و علاقمند به ارتباط با ژاپن بودند. با این حال با دیدن دفترچه تبلیغاتی آنان دریافتم که سوژه اصلی گردشگری ایران از دید آنها فرهنگ اسلامی است. من احساس آنها را درک می‌کنم، اما معتقدم اگر به آن اولویت داده شود، گردشگران ژاپنی رغبت زیادی به سفر به ایران نشان نمی‌دهند. فکر می‌کنم بهتر است ابتدا آثاری مانند تخت جمشید یا آثار دوره ساسانی را که برای ژاپنی‌ها از پیش آشنا است به آن‌ها نشان داد و پس از آن آثار اسلامی را معرفی کرد.

دست یافتن به درک حقیقی از کشورهای خارجی در گرو دیدن آثاری است که مردم آن کشورها ساخته‌اند. در این آثار تفکرات و نگاه سازنده آنها در زندگی تجلی یافته است. به همین دلیل معتقدم بازدید از موزه‌ها فرصت مغتنمی برای آشنایی با کشورهای خارجی است.

منابع

ایتو گی کیو (۱۹۸۰)، نگاهی به حضور فرهنگ ایران در ژاپن، توکیو: انتشارات ایوانامی.
فوکای شین جی و تانابه کاتسومی (۱۹۸۳)، تاریخ هنر ایران، توکیو: انتشارات یوشی کاوا
کوبون کان.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی